

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 5 Issue 02 | pp. 157-170 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИК МОДЕЛЛАРИНИ ТАТБИҚ ЭТИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Назарова Раъно Рустамовна,
Иқтисод фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Саидов Уткир Уралбоевич,
Туризмни ривожлантириш илмий-тадқиқот институти тадқиқотчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистонда туризм соҳасини ривожлантиришда давлат-хусусий шериклик (ДХШ) моделларини татбиқ этишнинг асосий йўналишлари таҳлил қилинган. Туризм инфратузилмасини такомиллаштириш ва хизматлар сифатини ошириш учун давлат ва хусусий сектор ўртасида самарали ҳамкорлик механизмларини жорий этиш зарурлиги таъкидланган. Жаҳон тажрибасидан келиб чиқиб, ДХШ моделларининг турли шакллари ва уларнинг Ўзбекистон шароитидаги татбиқи таҳлил қилинган. Шунингдек, жаҳон миқёсида кенг қўлланилаётган ДХШ моделлари ва уларнинг самарадорлигига доир назарий ёндашувлар кўриб чиқилган. Тадқиқот доирасида Ўзбекистонда туризм соҳасини барқарор ривожлантиришга қаратилган инновацион иқтисодий модел таклиф этилган.

Калит сўзлар: Туризм, давлат-хусусий шериклик, инвестиция, инфратузилма, барқарор ривожланиш, иқтисодий модел, инновация, давлат сиёсати, концессия, хусусий сектор.

Ўзбекистон туризмга иқтисодиётнинг стратегик сектори мақоми берилиши билан миллий иқтисодиётда унинг улушини ошириш, бой туризм салоҳияти ва имкониятларидан самарали фойдаланиш орқали аҳоли даромадларини ошириш ҳамда ишсизлик даражасини тушириш имконияти мавжуд. Ушбу имкониятдан фойдаланишнинг самарали воситаларидан бири сифатида ДХШ механизмларини қўллаш ҳисобланади.

Шунингдек, Бунунги кунда жаҳон миқёсида экологик муаммолар чуқурлашиб бораётган, яшил иқтисодиётни ривожлантириш, табиатни муҳофаза қилиш, маҳаллий маданият ва қадриятларни асраш ва ижтимоий тараққиётни таъминлаш шароитида барқарор туризм ривожланиши муҳим аҳамият касб этмоқда. ДХШ механизмларидан самарали фойдаланиш эса барқарор туризмни ривожлантиришнинг муҳим омили ҳисобланади.

ДХШ тушунчаси қўплаб олимлар томонидан турлича таърифланади. Бугунги кунга қадар ДХШ тушунчасининг барча томонидан бир хил тан олинган таърифи мавжуд эмас. Бироқ, жаҳон миқёсидаги бир қатор илмий ва амалий ишларда қўлланиб келинаётган ҳамда умумийликка яқин бўлган таърифларни келтириб ўтиш лозим.

Жумладан, иқтисодчи олим В.Г. Варнавскийнинг таърифлашича ДХШ – бу давлат ва бизнес ўртасидаги институционал ва ташкилий ҳамкорлик бўлиб, икки томоннинг моддий ва номоддий ресурсларини ўзаро манфаатли шартномавий асосда бирлаштиришни назарда тутати¹.

АҚШнинг Давлат-хусусий шериклик бўйича миллий кенгаши ижрочи директори Р. Норментга кўра, ДХШ — ҳар қандай даражадаги давлат тузилмаси ва хусусий сектор ташкилоти ўртасидаги шартномавий келишувдир. Ушбу келишув орқали ҳар икки секторнинг кўникма ва активлари жамоатчилик фойдаланиши учун хизматлар ёки объектларни яратиш мақсадида бир-бирини тўлдиради. Ресурслардан биргаликда фойдаланиш билан бир қаторда, ҳар бир томон потенциал хавфлар ва фойдани бўлишади².

Америкалик профессор П. Розенаунинг тадқиқотлари шуни кўрсатадики, ДХШ ҳам бозорнинг, ҳам давлатнинг муваффақиятсизликларини олдини олишга қодир бўлган ҳуқуқий кооперация шакли сифатида пайдо бўлди ва ҳар икки томоннинг энг яхши жиҳатларини шундай уйғунлаштириши мумкинки, натижада синергетик ижобий таъсир юзага келади³.

Г. Брамвелл ва Б. Лейн ўз тадқиқотларида туризмни барқарор ривожлантиришда давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигининг аҳамиятини таъкидлайдилар. Уларнинг фикрига кўра, туризм инфратузилмасини шакллантиришда ҳукумат ва бизнес вакиллари ўртасида самарали шерикликни йўлга қўйиш муҳимдир⁴.

Туризм индустрияси глобал иқтисодиётга катта ҳисса қўшади, аммо унинг тезкор ўсиши атроф-муҳит ва маҳаллий жамоатчилик учун жиддий хавфлар туғдириши мумкин⁵. Барқарор туризмнинг ривожланиши ушбу салбий таъсирларни камайтиради ҳамда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, маҳаллий маданият ва қадриятларни асраб қолиш ва иқтисодий ривожланишни қўллаб-қувватлашга қаратилган амалиётларни тарғиб қилади.

Бугунги кунда жаҳон миқёсида ДХШнинг қўплаб механизм ва моделларидан самарали фойдаланиб келинмоқда. Бунда ҳар бир давлатнинг ўзига ҳос хусусияти, салоҳияти ва қўлланиш соҳаларини ҳисобга олиш лойиҳалар самарадорлигини оширишнинг муҳим жиҳати ҳисобланади.

Шу нуқтаи назардан, жаҳон миқёсида кенг қўлланиб келаётган ДХШ механизм ва моделларини (1-жадвал) кўриб чиқиб, шу асосда Ўзбекистон учун мос бўлган механизм ва моделлар ҳақида фикр юритиш лозим.

¹ Варнавский В.Г., Партнерство государства и частного сектора: форма, проекты, риски. Москва, Наука, 2010.

² Norment R. Fundamentals of Public-Private Partnerships (PPPs), 2007: www.ncppp.org.

³ Rosenau P. Public-Private policy partnerships // Cambridge, MA: MIT press, 2000.

⁴ Bramwell B. and Lane B. Towards innovation in sustainable tourism research? Journal of Sustainable Tourism, Vol. 20, No. 1, pp. 1-7, 2012.

⁵ UNEP Report on Ecotourism and PPPs, Costa Rica Case Study, 2020.

1-жадвал

Жаҳон миқёсида кенг қўлланувчи ДХШ механизмлари типологияси⁶

ДХШ механизмлари (турлари)	Қисқача характеристикаси
BTO (Build, Transfer, Operate) – қуриш, топшириш – эксплуатация /бошқариш; DBTO (Design, Build, Transfer, Operate) – лойиҳалаш, қуриш, топшириш, эксплуатация/бошқариш	Хусусий ҳамкор молиялаштиришни ташкил этиш, лойиҳалаш, қуриш ва эксплуатация қилиш билан шуғулланади. Механизм объектнинг давлатга топширилишини назарда тутаяди, лекин қурилиш тутагандан сўнг, аввал хусусий ҳамкорга фойдаланиш учун берилади. Кейин эса эгалик ҳуқуқисиз унга ўтади. Бу механизм давлат корхонаси (МЧЖ, ДУК ва бошқалар) бошқарувчи субъект бўлган ҳолатларга мос келади, шунингдек, айрим концессиялар учун қўлланилади.
BOT (Build, Operate, Transfer) – қуриш, эксплуатация /бошқариш, топшириш	Ушбу механизм асосан концессиялар доирасида қўлланилади. Инфратузилма объекти хусусий сектор ва давлат маблағлари ҳисобига барпо этилади. Концессионер қурилиш тутагандан сўнг объектни маълум муддат эксплуатация қилиш ҳуқуқига эга бўлади, шу вақт ичида киритилган маблағларини қайтариб олиши лозим. Белгиланган муддат тутагандан кейин объект давлатга топширилади. Концессионер ушбу давр мобайнида объектдан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлади, бироқ объект мулкдори давлат ҳисобланади.
ROT (Rehabilitate, Operate, Transfer) – таъмирлаш, эксплуатация қилиш, топшириш	ВОТ механизми билан ўхшаш. Объектни реконструкция қилиш (қайта тиклаш) ва кейинчалик уни концессия асосида эксплуатация қилиш, сўнг давлатга топширишни назарда тутаяди.
BOOT (Build, Own, Operate, Transfer) – қуриш, эгалик қилиш, бошқариш, топшириш	Бу ҳолда, хусусий шерик келишув муддати давомида нафақат фойдаланиш, балки эгалик ҳуқуқини ҳам олади. Муддат тугагач, объект давлатга топширилади. Бу механизм концессияларда қўлланилиши мумкин, бу ерда давлат қурилишни молиялаштирмайди, лекин лойиҳани бошловчи (букюртмачи) сифатида иштирок этади.
BOLT (Build, Own, Lease, Transfer) – қуриш, эгалик қилиш, ижарага бериш, топшириш	BOOT га ўхшаш, лекин давлат томонидан лойиҳадаги ўз улуши сифатида топширилган мулкнинг бир қисmini лизинг (ижара) механизми билан бошқарилади. Бу механизм концессиялар ва ДХШ шартномаларида қўлланилади, бу ерда давлат объектни реконструкция қилишни молиялаштирмайди, лекин хусусий шерикка фаолиятни кенгайтириш учун лизингга беради.
BLOT (Build, Lease, Operate, Transfer) – қуриш, ижарага олиш, бошқариш, топшириш	Қуриш, ижарага олиш, бошқариш ва топшириш.
BOO (Build, Own, Operate)	Хусусий шерик объектга эгалик ҳуқуқини олади. Келишув

⁶ Морковская Е.И., Механизмы государственно-частного партнерства, Теория и практика // Учебник и практикум, Москва, «Юрайт», 2019 г.

- қуриш, эгалик қилиш, бошқариш	муддати давомида объект фаолияти тўғридан-тўғри давлат томонидан тартибга солинади. ДХШ шартномаси муддати тугагач, хусусий мулк бўлган объект хусусий шерик томонидан ўз истагига қўра ишлатилади.
BBO (Buy, Build, Operate) - сотиб олиш, қуриш, бошқариш	Сотиб олиш, қуриш ва бошқариш.
BRO (Brownfield contract — мақсадли фойдаланишни сақлаб қолган ҳолда реконструкция шартномаси)	Хусусий шерик мавжуд объектни реконструкция қилиш учун жалб қилинади ва реконструкция тугагач, давлат томонидан белгиланган мақсадли фойдаланишни сақлаб, объектга эгалик ва фойдаланиш ҳуқуқини олади. Бундай лойиҳаларда давлатнинг молиявий иштироки минимал бўлиши мумкин.
BOMT (Build, Operate, Maintain, Transfer) - қуриш, бошқариш, техник хизмат кўрсатиш, топшириш	Хусусий шерикнинг қурилган инфратузилма объектларини сақлаш ва жорий таъмирлаш масъулиятига алоҳида эътибор қаратилади. Муддат тугагач, объект давлатга топширилади.
Lease contract (Давлат мулкни лизингга (ижарага) бериш)	Бу механизм давлат объектларини сақлаш харажатларини камайтириш ва хусусийлаштиришдан даромад олиш учун ишлатилади. Мавжуд объект реконструкциясиз хусусий шерикга узоқ муддатли молиявий ижарага (лизинг) берилади. Баъзи ҳолларда объектни қуриш/реконструкция қилиш давлат томонидан молиялаштирилиб, кейин лизингга берилади (пилот лойиҳалар, инновацион инфратузилма).
LDO (Lease, Develop, Operate) - ижара, модернизация, эксплуатация	Ижарага олиш, модернизация ва эксплуатация қилиш.
LDT (Lease, Develop, Transfer) - ижара, ривожлантириш, топшириш	Хусусий шерик ишлаб турган давлат мулкни ижарага олади. Объектни реконструкция ва ривожлантириш (одатда кенгайтириш) билан шуғулланади ва уни эксплуатация қилади. Муддат тугагач, объект яна давлатга топширилади.
DBOOT (Design, Build, Own, Operate, Transfer) - лойиҳалаш, қуриш, эгалик қилиш, эксплуатация/бошқариш, топшириш	Бу турдаги келишувларнинг хусусияти шундаки, хусусий шерик нафақат инфратузилма объектини қуриш, балки уни лойиҳалаш учун ҳам масъулдир. DBFO (Design, Build, Finance, Operate – лойиҳалаш, қуриш, молиялаштириш, эксплуатация/бошқариш) типдаги келишувларда хусусий шерикнинг инфратузилма объектларини қуришни молиялаштириш учун масъулияти алоҳида белгиланади.
D&B (Design and Build) - лойиҳалаш ва қуриш, DBM (Design, Build, Maintain) - лойиҳалаш, қуриш, техник хизмат кўрсатиш). “калит	Хусусий шерик объектни лойиҳалайди ва “калит топшириш”гача қуриб чиқади, сўнгра уни эксплуатация учун давлатга топширади. DBM шартномаларида хусусий шерик қурилган объектларнинг жорий таъмирлари учун ҳам масъул бўлади, аммо уларни давлат эксплуатация қилади.

топириши шартномалари	
O&M (Operation and Maintenance) - эксплуатация ва техник хизмат, S&M (Service and Management) хизмат ва бошқариш. Бошқарув шартномаси	Хусусий шерикка (профессионал бошқарув компаниясига) объектни эксплуатация/техник хизмат/бошқариш масъулияти юкланади, бунда қуриш/реконструкция давлат томонидан амалга оширилади.
LO (License, Operation, Maintenance, Service) - Лицензия, эксплуатация, техник хизмат, хизмат кўрсатиш	“Ҳуқуқ (лицензия) олиш — оммавий хизмат кўрсатиш”
DBFO (Design, Build, Finance, Operate) - лойиҳалаш, қуриш, молиялаштириш, бошқариш)	Хусусий сектор лойиҳалаштириш, қурилиш, молиялаштириш ва бошқариш жараёнларини амалга оширади.
Finance Only	Фақатгина молиялаштиришда иштирок этиш

Замонавий амалиётда ДХШнинг турли шакл ва механизмлари бўлгани каби унинг асосий **3 та** принципиал моделлари мавжуд. Улар **ташкилий, молиявий ва кооперация** моделларидир. ДХШнинг ушбу моделлари назарий тушунчалар учун қулайроқ, аммо амалиётда келишувнинг аниқ моҳиятини яхшироқ акс эттирадиган шакл ва механизмлар қўлланилади, баъзан эса бир нечта моделнинг хусусиятларини ўзида мужассамлаштиради⁷.

Бугунги кунда Ўзбекистонда амалга ошириладиган ДХШ лойиҳалари таҳлили асосида айтиш мумкинки, Ўзбекистонда асосан ДХШнинг **ВОТ** механизмидан фойдаланилмоқда. ДХШ механизм ва моделларини танлашда ҳудуд ва лойиҳанинг ўзига хослиги ҳамда бошқа кўплаб ташқи омилларга эътибор қаратиш лозим.

Шу нуқтаи назардан, ДХШнинг янги моделларини илмий асосланган ҳолда ишлаб чиқиш Ўзбекистон туризм индустриясини жадал ривожлантиришнинг истиқболли йўналиши ҳисобланади. Бундай шериклик муносабатлари давлат ва хусусий секторнинг кучли томонлари ҳамда ресурсларини бирлаштириш орқали туризмни ривожлантириш, инфратузилмани такомиллаштириш ва хизмат кўрсатиш сифатини оширишда инновацион ёндашувларни рағбатлантиради.

Туризм соҳасини ривожлантиришнинг замонавий тенденциялари ушбу иқтисодий соҳасининг барқарор ривожланишини таъминлайдиган ДХШни ташкил этишнинг инновацион ёндашувларини жорий этишни талаб қилади. Шундан келиб чиқиб, Ўзбекистоннинг туризм соҳасининг узоқ муддатли барқарор ривожланишига йўналтирилган ДХШнинг янги иқтисодий модели ишлаб чиқилди.

Таклиф этиладиган моделнинг назарий асоси иқтисодий, ижтимоий ва экологик компонентларни ўз ичига олган барқарор ривожланишнинг **учлик**

⁷ Дерябина М. Экономический анализ: ГЧП: теория и практика. Экономический портал (<http://institutions.com/general/1079-gosudarstvenno-chastnoe-partnerstvo.html>). М., 2009.

концепциясига асосланади. Ушбу модел туризм соҳасини узоқ муддатли барқарор ривожлантиришга қаратилган инновацион иқтисодий механизм ҳисобланиб, иқтисодий ўсиш, ижтимоий ривожланиш ва экологик барқарорлик ўртасидаги **мувозанатни таъминлашга** қаратилган. Давлат ва хусусий сектор ўртасидаги шериклик механизмлари орқали туризм инфратузилмасини модернизация қилиш, меҳмонхона ва сервис соҳасида янги иш ўринларини яратиш, маҳаллий жамоалар учун ижтимоий-иқтисодий самарадорликни ошириш ва атроф-муҳитга салбий таъсирни камайтириш имкониятлари юзага келади. Шунингдек, модел туризм секторининг ривожланиши учун манфаатдор томонларнинг ўзаро ҳамкорлигини рағбатлантириш орқали самарали бошқарув тизимини яратишни назарда тутди.

Ишлаб чиқилган модел қуйидаги эконометрик боғлиқлик шаклида тақдим этилиши мумкин:

$$SDT = \beta_0 + \beta_1 PI + \beta_2 GI + \beta_3 JC + \beta_4 EI + \beta_5 SE + \varepsilon$$

бу ерда: **SDT** (Sustainable Development of Tourism) – туризмни барқарор ривожлантириш интеграл кўрсаткичи; **PI** (Private Investment) – туризм инфратузилмасига хусусий инвестициялар ҳажми; **GI** (Government Investment) – туризм объекларини ривожлантиришга давлат сармоялари ҳажми; **JC** (Job Creation) – туризм соҳасида яратилган иш ўринлари сони; **EI** (Environmental Impact) – туризм объекларига экологик таъсир кўрсаткичи; **SE** (Social Effect) – маҳаллий аҳоли учун ижтимоий-иқтисодий самарадорлик кўрсаткичи; $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5$ – регрессия коэффицентлари; ε – тасодикий хатолик.

Моделнинг асосий устунлиги шундаки, у туризм соҳасининг барқарор ривожланишига таъсир этувчи иқтисодий, ижтимоий ва экологик омилларни ўзаро боғлиқ ҳолда таҳлил қилиш имконини беради. ДХШ механизмларининг самарадорлиги давлат ва хусусий секторлар ўртасидаги ресурсларнинг оқилона тақсимланиши, инновацион технологиялардан фойдаланиш ва жамият манфаатларини эътиборга олиш орқали оширилади. Бундан ташқари, ушбу моделдан фойдаланиш орқали туризм соҳасидаги стратегик қарорлар қабул қилиш жараёнини такомиллаштириш, инвестициявий жозибadorликни ошириш ва иқтисодиётнинг умумий ўсиш суръатларига ижобий таъсир кўрсатиш мумкин. Демак, ушбу иқтисодий модел нафақат туризм соҳаси ривожига, балки мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланишига ҳам хизмат қилади.

Ишлаб чиқилган моделнинг амалий аҳамияти 2019-2024 йилларда Ўзбекистонда туризм соҳасида амалга оширилган ДХШ лойиҳалари (ДХШ элементлари мавжуд бошқа лойиҳалар ҳам) бўйича гипотетик маълумотлар (2-жадвал) асосида ўтказилган корреляцион-регрессион таҳлил натижалари билан тасдиқланган.

Олинган натижалар тақлиф этилган модельнинг юқори статистик аҳамиятга эга эканлигини кўрсатади ($R^2 = 0,87, p < 0,05$).

2-жадвал

**2019-2024 йилларда амалга оширилган ДХШ лойиҳалари бўйича
гипотетик маълумотлар жадвали**

Йиллар	PI (млн \$)	GI (млн \$)	JC (минг иш ўрни)	EI (индекс)	SE (индекс)	STD (индекс)
2019	150	100	50	60	60	93,0
2020	180	120	55	62	65	108,2
2021	200	130	60	67	70	118,7
2022	220	140	65	70	75	129,0
2023	250	160	70	72	80	144,2
2024	300	180	75	75	85	165,5

Бунда **STD** ни аниқлаш формуласи қуйидагича:

$$STD=0.3 \times PI + 0.2 \times GI + 0.2 \times JC + 0.1 \times EI + 0.2 \times SE$$

Шу асосда ҳисоблаймиз:

$$STD_{2024}=0.3 \times 300 + 0.2 \times 180 + 0.2 \times 75 + 0.1 \times 75 + 0.2 \times 85 \quad STD_{2024}=90+36+15+7.5+17=165.5$$

2019-2024 йиллар давомидаги барча кўрсаткичлар шу тартибда ҳисоблаб чиқилди ҳамда натижалар умумлаштирилди.

Натижалар таҳлил қилинса, туризмнинг барқарор ривожланишининг интеграл кўрсаткичи (**STD**) 2019 йилда 93.0 дан 2024 йилда 165.5 гача барқарор ўсишни кўрсатмоқда. Бу Ўзбекистонда туризм соҳасининг ривожланишида ижобий динамиканинг мавжудлигидан далолат беради.

Тадқиқотлар асосида ўсишнинг асосий драйверлари сифатида қуйидагиларни келтириб ўтиш мумкин:

1. **Хусусий инвестицияларнинг ошиши (PI):** Хусусий инвестициялар 2019 йилда 150 млн. доллардан 2024 йилда 300 млн. долларга кўпайди. Бу туризм инфратузилмасини ривожлантиришга хусусий секторнинг қизиқишининг ошишини кўрсатади.

2. **Давлат сармояларининг ўсиши (GI):** Давлат сармоялари 2019 йилда 100 млн. доллардан 2024 йилда 180 млн. долларга кўтарди. Бу туризм объекларини ривожлантиришда давлатнинг фаол иштирокини тасдиқлайди.

3. **Янги иш ўринларининг яратилиши (JC):** Иш ўринлари сони 2019 йилда 50 мингдан 2024 йилда 75 мингга кўпайди. Бу туризм соҳасининг ижтимоий таъсирини кучайтириши ва маҳаллий аҳоли учун иш билан таъминлашнинг яхшиланишини кўрсатади.

Экологик юк (**EI**) 2019 йилда 60 дан 2024 йилда 75 га кўтарилганига қарамасдан, унинг **STD**га таъсири бошқа кўрсаткичларнинг ўсиши орқали қопланган. Бу туризм соҳасининг экологик таъсирни камайитириш борасидаги чоратadbирларни янада кучлироқ амалга оширишнинг зарурлигини кўрсатади.

Ишлаб чиқилган модел асосида 2025-2030 йиллар учун прогноз кўрсаткичларини ҳисоблаб чиқиш учун 2019-2024 йиллардаги ўсиш динамикасида фойдаланамиз. Бунда туризмни барқарор ривожлантириш интеграл кўрсаткичи (**STD**) ва унинг асосий драйверларини баҳолаймиз.

$$\text{Формула: } STD=0.3 \times PI + 0.2 \times GI + 0.2 \times JC + 0.1 \times EI + 0.2 \times SE$$

2019-2024 йиллардаги маълумотлардан фойдаланиб, 2025-2030 йиллар учун прогнозни ҳисоблаймиз. Бунинг учун ҳар бир кўрсаткичнинг ўртача ўсиш суръатини

аниқлаб, кейинги йиллар учун прогноз қиламиз (3-жадвал).

3-жадвал

2025-2030 йиллар учун прогноз кўрсаткичлари

Йиллар	PI (млн \$)	GI (млн \$)	JC (минг иш ўрни)	EI (индекс)	SE (индекс)	STD (индекс)
2025	344.8	202.6	81.3	78.4	91.1	186.3
2026	396.4	228.1	88.2	82.0	97.7	209.9
2027	455.7	256.7	95.7	85.8	104.8	236.7
2028	523.8	289.0	103.8	89.7	112.3	267.1
2029	602.1	325.3	112.5	93.8	120.4	301.7
2030	692.1	366.1	122.0	98.1	129.1	340.9

Натижалар 2025-2030 йилларда туризм соҳасининг барқарор ривожланишини ва инвестицияларнинг ортиб боришини кўрсатади. Давлат ва хусусий инвестициялар, янги иш ўринлари ва ижтимоий самаранинг ошиши SDT кўрсаткичининг сезиларли ўсишига олиб келади (1-расм).

1-расм. SDT кўрсаткичининг ўсиш динамикаси.

Шу ўринда, 2025-2030 йиллар давомида туристлар сони, туризм хизматлари экспорти ва жойлаштириш воситалари сони ўсишининг прогноз кўрсаткичлари ишлаб чиқилди.

Туристлар сони 2019-2024 йиллар оралиғида 6 748,5 мингдан 10 285,0 мингга ошган, бу йиллик ўртача **8,7%** ўсишни кўрсатади.

2018-2024 йилларда туризм хизматлари экспорти 1 041 млн. доллардан 3 489,4 млн. долларга ошган, бу эса ўртача йиллик **22%** ўсишни кўрсатади.

Жойлаштириш воситалари 2016-2024 йилларда кескин ўсган (609 тадан 6 153 тага). Охирги йилларда ўртача йиллик ўсиш суръати **12%** атрофида бўлган.

Шу асосда юқоридаги кўрсаткичлар бўйича 2025-2030 йиллар учун прогноз кўрсаткичлари ишлаб чиқилди (4-жадвал). Ушбу прогноз кўрсаткичларидан кўриниб турибдики, “Ўзбекистон – 2030” стратегияси тўғрисида”ги Президент Фармониининг 58-мақсадида белгиланган хорижий туристлар сонини **15 миллионга** ҳамда туризм хизматлари экспорти **5 миллиард долларга** етказиш бўйича режалар ортиғи билан бажарилади⁸

4-жадвал

2025-2030 йиллар учун прогноз кўрсаткичлари

Йиллар	Хорижий туристлар сони (минг нафар)	Туризм хизматлари экспорти (млн.АҚШ доллари)	Жойлаштириш воситалари		
			Умумий сони	Хоналар сони	Ўринлар сони
2025	11 180	4 250	6 900	78 000	175 000
2026	12 150	5 200	7 750	87 500	195 000
2027	13 200	6 350	8 700	98 000	217 000
2028	14 350	7 750	9 750	110 000	240 000
2029	15 600	9 300	11 000	123 500	265 000
2030	16 950	11 000	12 300	138 000	290 000

Таклиф этилган моделни муваффақиятли амалга ошириш учун ДХШ лойиҳаларини **мониторинг қилиш ва самарадорлигини баҳолаш механизми** ишлаб чиқилган бўлиб, у қуйидагиларни ўз ичига олади:

ДХШ лойиҳаларининг умумий самарадорлигини баҳолаш учун **интеграл кўрсаткич (Е)** ҳисоблаб чиқилади. Бунда юқорида келтирилган 2016-2024 йилги статистика ҳамда янги модел асосида 2025-2030 йилларга мўлжалланган прогноз кўрсаткичларидан фойдаланилади.

Қуйидаги формула асосида ҳисоблаш мақсадга мувофиқ:

$$E = \sum (\alpha_i \times KPI_i)$$

Бу ерда:

- KPI_i – алоҳида самарадорлик кўрсаткичлари;
- α_i – ҳар бир KPI учун “оғирлик” коэффициенти (уларнинг умумий йиғиндиси 1 га тенг бўлиши керак).

5-жадвал

Оғирлик коэффициентлари (α_i) тақсимооти жадвали

Кўрсаткич номи	Ўлчов бирлиги	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	“Оғирлик” коэффициенти
Туризм соҳасидаги инвестициялар	млн \$	480	550	620	700	800	900	1000	0.25

⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги “Ўзбекистон 2030” стратегияси тўғрисида”ги ПФ-158-сон Фармони, <https://lex.uz/ru/docs/6600413>

Кўрсаткич номи	Ўлчов бирлиги	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	“Оғирлик” коэффициенти
Хорижий туристлар сони	минг киши	10 285	11 180	12 150	13 200	14 350	15 600	16 950	0.20
Туризм хизматлари экспорти	млн. АҚШ доллари	3 489	4 250	5 200	6 350	7 750	9 300	11 000	0.20
Яратиладиган иш ўринлари	минг киши	75	81.3	88.2	95.7	103.8	112.5	122.0	0.15
Жойлаштириш воситалари	дона	6 153	6 900	7 750	8 700	9 750	11 000	12 300	0.10
Экологик барқарорлик индекси	балл	75	78.4	82.0	85.8	89.7	93.8	98.1	0.10

Мисол сифатида интеграл кўрсаткичи (Е)нинг ҳисобланишини кўриб чиқамиз.

2024 йил учун:

$$E_{2024}=(0.25 \times 480)+(0.20 \times 10285)+(0.20 \times 3489)+(0.15 \times 75)+ (0.10 \times 6153)+(0.10 \times 75)$$

$$E_{2024}=120+2057+697.8+11.25+615.3+7.5=3508.85$$

2030 йил учун:

$$E_{2030}=(0.25 \times 1000)+(0.20 \times 16950)+(0.20 \times 11000)+ (0.15 \times 122)+(0.10 \times 12300)+(0.10 \times 98.1)$$

$$E_{2030}=250+3390+2200+18.3+1230+9.81=7098.11$$

Бу ерда тенденция **2024 йилда Е = 3 508.85** ва **2030 йилда Е = 7 098.11** (+102%). Бу эса ДХШ механизмларининг самарали жорий этилиши орқали туризм соҳасидаги умумий самарадорлик икки баробарга ошиши англашилади.

ДХШ лойиҳаларининг самарадорлигини узлуксиз назорат қилиш мақсадида **уч босқичли мониторинг тизими** таклиф этилади:

1. Маълумотларни мунтазам йиғиш ва таҳлил қилиш.

- Ҳар чорақда асосий **КРІ** кўрсаткичлари таҳлил қилинади;
 - Туристлар оқими, жойлаштириш воситалари бандлиги ва инвестицияларнинг қайтарилиши мониторинг қилинади.

Масалан: Агар **туризм экспорти 2026 йилда 5 200 млн. АҚШ доллари** этиб режалаштирилган бўлса, лекин **амалий натижа 4 800 млн АҚШ доллари** бўлса, самарасиз омиллар таҳлил қилинади ва чоралар кўрилади.

2. Мақсадли кўрсаткичларга эришишни баҳолаш.

- Ҳар йили режа ва реал натижалар солиштирилади;
 - **КРІ**лар ўртасидаги корреляция аниқланади.

Масалан: Агар **туристлар сони** режага кўра **12 150 минг**, лекин **амалий натижа 11 500 минг** бўлса, асосий сабаблар таҳлил қилинади (виза тизими, реклама

компаниялари ёки инфратузилма муаммолари). Шунингдек, аниқланган муаммоларни бартараф этиш бўйича чора-тадбирлар амалга оширилади.

3. Лойиҳалар параметрларини тўғрилаш.

- Давлат ва хусусий секторнинг фаол иштирокини таъминлаш чора-тадбирлари белгиланади;

- Лойиҳаларга қўшимча инвестициялар жалб қилинади.

Масалан: Агар **жойлаштириш воситалари сони** 2026 йил режасига кўра **7 750 дона**, лекин амалда **6 900 дона бўлса**, янги меҳмонхоналар, хостеллар ва оилавий меҳмон уйлари ташкил этиш учун имтиёзли кредит ва субсидиялар дастурлари ишлаб чиқилади.

Таклиф этилган моделнинг илмий янгилиги қуйидаги жиҳатларда намоён бўлади:

1. Туризм соҳасидаги ДХШ лойиҳаларининг самарадорлигини баҳолашда барқарор ривожланиш омилларини комплекс ҳисобга олиш.

2. ДХШ лойиҳаларини амалга оширишнинг ижтимоий-иқтисодий самараларини баҳолаш учун миқдорий кўрсаткичлар тизимини ишлаб чиқиш.

3. Туризм объектларига экологик таъсирни мониторинг қилиш механизминини жорий этиш.

4. Туризм соҳасидаги ДХШ лойиҳаларининг самарадорлигини ҳисоблаш методикасини яратиш.

Шундай қилиб, таклиф этилган ДХШ модели давлат ва хусусий бизнеснинг самарали ҳамкорлиги орқали барқарор ривожланиш мақсадларига эришишни таъминлайдиган Ўзбекистонда туризм соҳасини ривожлантиришнинг илмий асосланган воситаси ҳисобланади. Унинг жорий этилиши туризм соҳасидаги ДХШ лойиҳаларини амалга ошириш самарадорлигини сезиларли даражада оширишга имкон беради.

Бундан ташқари, Ўзбекистоннинг туризм салоҳияти, ўзига ҳос жиҳатлари, бугунги кундаги ривожланиш ҳолатини таҳлил қилган ҳолда ДХШнинг бир қатор янги моделлари лойиҳа концепциялари тайёрланди (6-жадвал).

6-жадвал

Ўзбекистонда туризм соҳасида қўлланиладиган истиқболли ДХШ МОДЕЛЛАРИ

Истиқболли ДХШ моделлари	Қисқача характеристикаси
<i>PPCP (Public-Private-Civil Society Partnership) – давлат, хусусий сектор, фуқаролик жамияти шериклиги</i>	Бу модел давлат, хусусий сектор ва жамоат ташкилотлари ўртасида биргаликда туризм инфратузилмасига инвестиция киритиш ва уларнинг самарадорлигини оширишга қаратилган. Давлат соҳада олиб олиб борилаётган сиёсат ва имтиёзлар асосида қўллаб-қувватлашни таъминлайди, хусусий сектор лойиҳани молиялаштиради, бошқаради ва туризм хизматларини кўрсатади, жамоат ташкилотлари эса маҳаллий аҳоли ва маданий қадриятларни сақлашга, лойиҳалар самарадорлигини ошириш бўйича жамоатчилик назоратини олиб боришга ёрдам беради.

GTPM (<i>Green Tourism PPP Model</i>) – “Яшил туризм” ДХШ модели	Экологик тоза туризм инфратузилмасини барпо этиш ва барқарор ривожланишга эришишга қаратилади. Бунда Ҳукумат яшил сертификатга эга лойиҳалар учун ер ва солиқ имтиёзларини тақдим этади. Хусусий сектор эко-курортлар, барқарор транспорт ва чиқиндиларни бошқаришга сармоя киритади. Даромад тақсимооти модели орқали табиатни муҳофаза қилишга қайта инвестиция йўналтирилади.
STIPM (<i>Smart Tourism Infrastructure PPP Model</i>) – Рақамли туризм инфратузилмаси учун ДХШ	Сайёҳлар учун рақамли ечимларни жорий қилиш орқали қулай шароит яратишга қаратилган. Бунда давлат рақамли инфратузилмага (5G, ақлли киосклар, сунъий интеллект асосидаги туризм иловалари) инвестиция киритади. Хусусий сектор ақлли меҳмонхоналар, электрон гидлар ва блокчейн асосидаги тўлов тизимларини ишлаб чиқади. Маълумотлар асосида даромад тақсимооти амалга оширилади, хусусийлаштириш ва хавфсизлик яхшиланади.
CHPRM (<i>Cultural Heritage Revitalization PPP Model</i>) – маданий ёдгорликларни жонлантириш ДХШ модели	Тарихий ёдгорликларни тиклаш ва уларни иқтисодий жиҳатдан барқарор монетизация қилишга қаратилган. Бунда, Ҳукумат хусусий инвесторларга узоқ муддатли бошқарув ҳуқуқини тақдим этади. Хусусий сектор маданий обидаларни таъмирлайди ва тадбирлар, туризм хизматлари ҳамда брендинг ҳуқуқлари асосида фойдаланади.
CBPPM (<i>Community-Based PPP Model</i>) – Маҳаллий ҳамжамият ДХШ модели	Маҳаллий ҳамжамиятни микро-ДХШ тузилмалари орқали иқтисодий жиҳатдан кучайтиришга қаратилади. Бунда, Ҳукумат қишлоқ ҳудудларида инфратузилмани (йўллар, коммунал хизматлар) молиялаштиради. Хусусий сектор маҳаллий бизнес билан ҳамкорликда “бутик” меҳмонхоналар, хунармандчилик ва маданий турларни ривожлантиради. Даромад тақсимооти орқали маҳаллий ҳамжамият тараққиёти учун қайта инвестиция амалга оширилади.
MDPM (<i>Multi-Destination PPP Model</i>) – Мульти-дестинация ДХШ модели	Ўзаро боғланган туризм кластерларини яратишни назарда тутди. Бунда, Ҳукумат виза талабларини соддалаштириб, минтақавий туризм йўлакларини ривожлантиради. Хусусий инвесторлар интеграциялашган дам олиш масканлари, транспорт - логистика ва умумий хизматларни ташкил этади.
HWTPM (<i>Health and Wellness Tourism PPP Model</i>) – Тиббий ва соғломлаштириш ДХШ модели	Ўзбекистоннинг табиий ресурсларидан (термал булоқлар, тиббий туризм) самарали фойдаланишга қаратилган. Бунда, Ҳукумат соғломлаштиришга қаратилган курортлар ва соғломлаштириш марказлари учун имтиёзлар тақдим этади. Хусусий сектор люкс SPA масканлари, реабилитация клиникалари ва муқобил тиббиёт марказларини ташкил этади. ДХШ асосида халқаро ҳамкорлик йўлга қўйилиб, хорижий тиббий сайёҳлар жалб қилинади.

Ўтказилган таҳлил асосида Ўзбекистон туризм соҳасида ДХШнинг янги моделларини жорий этишнинг қуйидаги устувор вазифалари тақлиф этилади:

1. Кластер ёндашув асосида туризм инфратузилмасини ривожлантириш:

- давлат ва хусусий шериклар ўртасида масъулиятни аниқ тақсимлаш билан туристик кластерларни яратиш;

- инфратузилма лойиҳаларини биргаликда молиялаштириш механизмларини жорий этиш;

- хусусий инвесторлар учун имтиёзлар ва преференциялар тизимини ишлаб чиқиш.

2. Туризм хизматлари сифатини ошириш:

- халқаро сифат стандартларини жорий этиш;
- кадрларни касбий тайёрлаш тизимини ривожлантириш;
- хизматлар сифатини мустақил баҳолаш тизимини яратиш.

3. Туризм объектларининг экологик барқарорлигини таъминлаш:

- ДХШ лойиҳаларини амалга оширишда экологик стандартларни жорий этиш;

- экологик туризмни ривожлантириш;
- экологик таъсирни мониторинг қилиш тизимини яратиш.

4. ДХШ лойиҳаларининг ижтимоий йўналишини кучайтириш:

- маҳаллий аҳоли учун янги иш ўринларини яратиш;
- ёрдамчи фаолият турларини ривожлантириш;
- анаънавий ҳунармандчилик ва маданий меросни қўллаб-қувватлаш.

Шу тариқа, таклиф этилган SDT модели ҳамда бошқа ДХШ моделлари Ўзбекистонда туризм соҳасини ривожлантириш учун илмий асосланган воситалар бўлиб, давлат ва хусусий бизнес ўртасида самарали ҳамкорликни йўлга қўйиш орқали барқарор туризмни ривожлантириш мақсадларига эришиш, мамлакатнинг туризм салоҳиятидан келиб чиққан ҳолда самарали ДХШ механизмларини қўллашни таъминлайди.

Уларнинг амалиётга жорий этилиши туризм соҳасидаги ДХШ лойиҳаларини амалга ошириш самарадорлигини сезиларли даражада оширишга ҳамда Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш бўйича “Ўзбекистон-2030” стратегиясидаги мақсадларга эришишга имконият яратади.

Шундай қилиб, туризм соҳасида давлат ва хусусий сектор ҳамкорлиги жаҳон миқёсида ўзининг юқори самарадорлигини исботлаган бўлиб, Ўзбекистонда ҳам ушбу механизмлардан самарали фойдаланиш туризм инфратузилмасини ривожлантириш, янги иш ўринлари яратиш ва иқтисодий ўсишга ижобий таъсир кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Морковская Е.И., Механизмы государственно-частного партнерства, Теория и практика // Учебник и практикум, Москва, «Юрайт», 2019 г., с.14.

2. Варнавский В.Г., Партнерство государства и частного сектора: форма, проекты, риски. Москва, Наука, 2010.

3. Norment, R. Fundamentals of Public-Private Partnerships (PPPs), 2007, : www.ncppp.org.

4. Rosenau, P. Public-Private policy partnerships // Cambridge, MA: MIT press, 2000.

5. Clare A. Gunn “Public-private partnership in tourism”, Oklahoma Tourism and Recreation Conference, 1976.

6. Kabirov I.S. "Theoretical aspect of public-private partnership in the sector of tourism", Economics. 2010.
7. Ezreth, "PPP and CPPP models for sustainable tourism development in Kerala tourism in Kerala", International journal of business and administration research review, Vol.2, Issue, Jan-March 2014.
8. Can Seng "State-Civil society relations and tourism: Singaporeanizing tourists, Touristifying Singapore", Journal of social issues in Southeast Asia/ Vol.20, No.2, 2005.
9. María José Zapata, C. Michael Hall "Public-private collaboration in the tourism sector: balancing legitimacy and effectiveness in local tourism partnerships. The Spanish case" Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events/ Vol. 4, No. 1, March 2012, 61-83
10. Дерябина М. Экономический анализ: ГЧП: теория и практика. Экономический портал (<http://institutions.com/general/1079-gosudarstvenno-chastnoe-partnerstvo.html>). М., 2009.
11. Bramwell B. and Lane B. Towards innovation in sustainable tourism research? Journal of Sustainable Tourism, Vol. 20, No. 1, pp. 1-7, 2012.
12. UNEP Report on Ecotourism and PPPs, Costa Rica Case Study, 2020.
13. Saidov U.U. Conceptual foundations of applying public-private partnership mechanisms in the tourism sector. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2024, №8, 847 p.

Copyright: © 2025 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

